

Paweł Bednarski

Vestimenta protonotariuszy apostolskich w świetle obowiązujących przepisów

---

Śląskie Studia Historyczno-Teologiczne 47/1, 190-204

2014

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Ks. PAWEŁ BEDNARSKI
Akademia Polonijna w Częstochowie
Wydział Interdyscyplinarny

VESTIMENTA PROTONOTARIUSZY APOSTOLSKICH W ŚWIETLE OBOWIĄZUJĄCYCH PRZEPISÓW

VESTIMENTA OF THE PROTONOTARIES APOSTOLIC IN LIGHT OF THE APPLICABLE NORMS

ABSTRACT

The dignity of protonotary apostolic was the highest distinction that could receive a priest who did not have episcopal ordination. Over the centuries, various privileges and titularies associated with that dignity underwent significant changes. The Second Vatican Council re-emphasized the differences between the ordination second and third grade. Therefore, it was necessary to revise the existing regulations regarding, inter alia, the privilege of use of the episcopal insignia by the priests. The article is an analysis of the contemporary norms regarding the dignity of the protonotary apostolic and related privileges. This article attempts to take consideration of the current possibilities of use by protonotaries apostolic the episcopal vestments.

Godność protonotariusza apostolskiego stanowiła najwyższe wyróżnienie, jakie mógł otrzymać duchowny nieposiadający święceń biskupich. Na przestrzeni wieków poszczególne przywileje oraz tytułatura związane z tą godnością ulegały znacznym przemianom. Sobór Watykański II na nowo podkreślił różnice pomiędzy święceniami II i III stopnia. W związku z tym konieczne było przeprowadzenie rewizji dotychczasowych regulacji dotyczących między innymi używania szat pontyfikalnych przez prezbiterów. Przedmiotem artykułu jest analiza współczesnych przepisów dotyczących godności protonotariusza apostolskiego i związanych z nią przywilejów. Artykuł stanowi próbę podjęcia rozważań dotyczących aktualnej możliwości używania przez protonotariuszy apostolskich szat pontyfikalnych.

Wprowadzenie

Godność protonotariusza apostolskiego stanowiła do niedawna najwyższy stopień godności prałackiej, jaką mógł otrzymać duchowny nieposiadający święceń biskupich¹. Współcześnie tytuł protonotariusza apostolskiego nadawano niektórym

---

¹ 3.01.2014 ks. Józef Kloch, rzecznik Konferencji Episkopatu Polski, poinformował, że decyzją papieża Franciszka zostały zniesione tytuły: Honorowego Prałata Jego Świątobliwości i Protonotariusza Apostolskiego *supra numerum*. Pozostawiono jedynie tytuł Kapelana Jego Świątobliwości – nadawany zasłużonym kapłanom, którzy ukończyli 65 rok życia. (<http://tygodnik.onet.pl/www-y-lacznie/franciszek-zniosl-nominacje-pralatow-i-infulatow/86ek6> [dostęp: 01.03.2014]). Z podanej informacji wynika, że został zachowany tytuł Protonotariusza Apostolskiego *de numero*.

rym urzędnikom Kurii Rzymskiej, kapłanom należącym do wybranych kapituł katedralnych oraz kapłanom diecezjalnym, którzy wyróżnili się w szczególności sposobem w swojej posłudze na rzecz Kościoła. Wraz z godnością protonotariusza apostolskiego prezbiterom podniesionym do tego zaszczytu przysługują określone przywileje związane między innymi z tytułaturą oraz prawem do noszenia określonego typu szat prałackich. Problematyka dotycząca używania przez protonotariuszy apostolskich specjalnych *vestimenta* – w tym także insygniów pontyfikalnych – stanowi interesujące zagadnienie. W poniższym artykule zostanie przedstawiony zarys historyczny godności protonotariusza apostolskiego, związane z nią przywileje oraz współcześnie obowiązujące przepisy dotyczące szat i tytułatury.

Zarys historyczny

W Kościele pierwszych wieków do zebrania i opracowania dokumentacji dotyczącej męczenników chrześcijańskich tak zwanych *Acta Martyrum*² ustanowiono notariuszy³ regionalnych. Grono notariuszy w liczbie siedmiu zostało ustalone przez papieża Klemensa I⁴. Papież Fabian w 238 roku ustanowił dodatkowo siedmiu subdiakonów, wyznaczając każdemu z nich jeden z regionów. Ich zadaniem było czuwanie nad pracą notariuszy regionalnych⁵. Chociaż notariusze byli wybierani na swój urząd ze względu na swoje kompetencje i przymioty, to zachodziła obawa, że mogą oni spisywać relacje dotyczące męczeństwa chrześcijan w zbyt skondensowanej formie⁶. Przypuszcza się, że notariat mógł stanowić najniższy stopień klerykatu⁷. Papież Juliusz I w 336 roku powierzył notariuszom regionalnym

² *Protonotario Apostolico* w: L. Giambene, *Enciclopedia Italiana* 1935 (<http://archive.is/VPQWH> [dostęp: 01.03.2014]).

³ Oprócz notariuszy nazywanych *notari* wyróżniano także *tabellionari* (piszących na drewnianych tablicach), *scrinari* i *archiviari* (przechowujących akta kościelne), *librari* (rodzaj księgowych), *scribi* (od rodzaju pracy), *cancellieri* (od miejsca urzędowania), *attuari* (od spisanych akt) i *segretari* (ponieważ pod tajemnicą przechowywali treści niepubliczne). Cieszyli się oni powszechnym szacunkiem jako depozytariusze wiary publicznej. *Notaro* w: G. Moroni, *Dizionario di erudizione storico-ecclesiastica*, t. 48, Venezia 1848, s. 121.

⁴ G.B. Sacchetti, *Privilegia prothonotariorum apostolicorum*, Romae 1667, s. 5. Papież Klemens I podzielił Rzym na 7 regionów kościelnych ze względu na konieczność zebrania dokumentacji dotyczącej męczenników (czyny heroiczne, rodzaj śmierci, miejsce męczeństwa i umiejscowienie grobu lub katakumby). Podczas badania przez sędziów (*extra cancellos obducto velo*) notariusze nazywani *exceptores* spisywali notatki, które potem po zredagowaniu były oddawane do użytku Kościoła. Do każdego z regionów został przydzielony jeden notariusz *notarius regionalis*. Na urząd ten wybierano osoby odznaczające się dobrą sławą, pilnością i szczerą wiarą. *Protonotari apostolici* w: G. Moroni, *Dizionario di erudizione storico-ecclesiastica*, t. 56, Venezia 1852, s. 5.

⁵ Notariusze, którzy dokumentację dotyczącą męczenników spisywali *extra cancellos*, nosili miano notariuszy, natomiast ci, którzy wykonywali swój urząd *inter cancellos*, *ob aucto velo coram iudicibus*, nosili miano notariuszy publicznych lub *exceptores*. *Notaro* w: tenże, *Dizionario di erudizione...*, t. 48, s. 123.

⁶ *Notaro* w: tamże.

⁷ *Notaro* w: tamże. Autor precyzuje następnie, że pierwszy stopień klerykatu mogli stanowić *exceptores*. G. Moroni, *Dizionario di erudizione...*, t. 56, s. 5.

zadanie spisywania i przechowywania dokumentów i listów papieskich⁸. Po ustaniu okresu prześladowań Kościoła notariusze regionalni coraz częściej zajmowali się sprawami najwyższej wagi w Kościele, a ich uprawnienia stopniowo się zwiększały, aż w XIV wieku⁹ wyodrębniono urząd pierwszych notariuszy tak zwanych protonotaries apostolici¹⁰. Ich zadaniem było prowadzenie rejestru wszystkich dokumentów wydawanych przez Kurie Rzymską¹¹. Początkowo nazywano ich *protoscriptor ecclesiae* lub *notarius sedis apostolicae*¹², czasem także *princeps notariorum*¹³. Papież Sykstus V w bulli *Romanus Pontifex* z 16.11.1585 podniósł liczbę protonotariuszy do 12¹⁴. Ten sam papież w bulli *Laudabilis sedis apostolicae* z 5.02.1586 potwierdził szereg przywilejów kolegium protonotariuszy, które zostały odwołane uprzednio przez Sobór Trydencki¹⁵. Papież Urban VIII w Brewe z 5.09.1629 przyznał każdemu z 12 protonotariuszy medal ze złota i srebra, a 12.03.1642 nadał im szczególne prerogatywy związane z postępowaniem beatyfikacyjnym i kanonizacyjnym¹⁶. Powyższe przywileje potwierdził papież Aleksander VII w Breve *Ex Romani Pontificis* z 4.09.1656¹⁷. Z czasem pozycja protonotariuszy traciła na znaczeniu, a w okresie rewolucji francuskiej godność ta uległa prawie całkowitemu zanikowi. 8 lutego 1838 papież Grzegorz XVI w Konstytucji *Neminem certe latet* reaktywował kolegium protonotariuszy w pierwotnej liczbie siedmiu¹⁸. Szczegółowe normy dotyczące protonotariuszy zostały następnie zde-

⁸ G. Moroni, *Dizionario di erudizione...*, t. 56, s. 5.

⁹ *Protonotari apostolici* w: tamże.

¹⁰ Protonotarius (hybryda słowna Πρωτονοτάριος) pochodzi od grec. *protos* i łac. *notarius* – *primus notarius* lub *princeps notariorum*. J. Riganti, *De Protonotariis Apostolicis*, Romae 1751, s. 2.

¹¹ Stąd też przymiotnik „apostolski” w nazwie urzędu. *Protonotario Apostolico* w: L. Giambene, *Enciclopedia Italiana...*

¹² J. Hofmann, *Lexicon universale*, hasło: *Protonotarius* (latin_latin.enacademic.com/49256/PROTONOTARIUS [dostęp: 01.03.2014]).

¹³ Zob. H. Hugo, C. Waechtler, C.H. Trozt, W.O. Reitz, J.F. Reitz, *De prima scribendi origine et universa rei literariae antiquitate*, Trajecti ad Rhenum (Utrecht) 1738, s. 538 i n. H. Spelmann, *Glossarium archaiologicum*, Londini 1664, s. 471. J. Riganti, *De Protonotariis Apostolicis...*, s. 2.

¹⁴ D. Macrus, *Hierolexicon sive sacrum dictionarium*, Venetiis 1765, s. 555. Papież Sykstus V stworzył z 12 protonotariuszy *Collegium notariorum sedis apostolicae de numero participantium*. G. Moroni, *Dizionario di erudizione...*, t. 56, s. 7.

¹⁵ G. Moroni, *Dizionario di erudizione...*, t. 56, s. 8.

¹⁶ Tamże, s. 10.

¹⁷ *Confirmatio privilegiorum collegii prothonotariorum de numero participantium, cum indulto, ut etiam die Sancti Petri & Pauli monetae aureae & argenteae eisdem dentur* w: *Bullarum, privilegiorum ac diplomatum Romanorum Pontificum amplissima collectio*, t. 6. pars 4, Romae 1761, s. 137.

¹⁸ „(...) *idem ipsum collegium ad primaeavam eius institutionem revocacums*”, Gregorius XVI PP., *Constitutio Neminem certe latet* (8.02.1838 r.) w: *Raccolta delle leggi e disposizioni di pubblica amministrazione nello stato pontificio*, Roma 1839, s. 28-31. Por. *Prothonotary Apostolic* w: *Catholic Encyclopedia* (www.newadvent.org [dostęp: 01.03.2014]). Siedmiu protonotariuszy tworzyło *Collegium Protonotariorum apostolicorum paertecipantium*. G. Moroni, *Dizionario di erudizione...*, t. 56, s. 11.

finiowane w Motu Proprio papieża Piusa X *Inter Multiplices*¹⁹ oraz w Konstytucji Apostolskiej papieża Piusa XI *Ad incrementum decoris*²⁰.

Wraz z upływem czasu funkcję protonotariuszy rozdzielono na rzeczywistych *participantes* i honorowych *non participantes*²¹. *Protonotariusze participantes* używali stroju prałackiego w Kurii Rzymskiej i poza nią, mogli także używać mitry oraz za zgodą ordynariusza (*cum licentia ordinarii*) paramentów pontyfikalnych podczas *Missa solemnis*. Podczas uroczystości papieskich w *Pontificia Capella* wyprzedzali w precedencji między innymi archimandrytę Messyny i wszystkich opatów (*abbates mitratos*)²², jeśli ci nie nosili stroju pontyfikalnego (*non sunt sacris paramentis induti*)²³. Prawdopodobnie wyprzedzali w precedencji nuncjuszy, jeśli ci byli poza swoją jurysdykcją lub nie posiadali sakry biskupiej²⁴. Cieszyli się wieloma przywilejami: noszenia rakiety *in Urbe*, możliwością ustanawiania protonotariuszy *non patricipantes* (maksymalnie jednego rocznie)²⁵ oraz notariuszy apostolskich. Mieli prawo nadawania godności rycerskiej (*equites aureatos*) oraz stopnia doktora *utriusque iuris* i teologii²⁶. Prawo do nadawania wspomnianych stopni pozwalało na mianowanie rocznie ściśle określonej ilości (*taxative annuatim*) doktorów w zakresie obojga praw, a w zakresie teologii bez ograniczeń²⁷. Nie wolno im jednak było błogosławić *sacra paramenta*²⁸. Na mocy Konstytucji Apostolskiej *Sapienti Consilio*²⁹ protonotariusze *de numero* składali swój podpis na bullach papieskich, zastępując w ten sposób prałatów – tak zwanych *abbreviatores maioris* lub *minoris*³⁰.

¹⁹ Pius X PP., Motu Proprio *Inter Multiplices*, De Protonotariis Apostolicis, Praelatis Urbanis et aliis, qui nonnullis privilegiis Praelatorum propriis fruuntur (21.02.1905 r.), ASS 37 (1904-5), s. 491-512. Uzupełnione przez Decretum seu declaratio super Motu-Proprio „Inter multiplices” (14.03.1906 r.), ASS 39 (1906), s. 121-122.

²⁰ Pius XI PP., Constitutio Apostolica *Ad incrementum decoris*, De quibusdam praelatis Romanae Curiae et variis eorum ordinibus (15.08.1934 r.), AAS 26 (1934), s. 497-521.

²¹ Protonotariusze *extra numerum* nosili także miano *protonotari titolari*. G. Moroni, *Dizionario di erudizione...*, t. 56, s. 26.

²² G. B. Sacchetti, *Privilegia prothonotariorum...*, s. 20.

²³ D. Macrus, *Hierolexicon sive sacrum...*, s. 555.

²⁴ G. Moroni, *Dizionario di erudizione...*, t. 56, s. 13.

²⁵ Tamże, s. 19. Na mocy indultu papieża Sykstusa V przywilej ten przysługiwał całemu kolegium protonotariuszy *participantes*, jednakże – ustanawiając protonotariusza honorowego – musieli działać *collegialmente uniti*. Tamże, s. 24. Kandydaci powinni posiadać co najmniej 20 lat życia i w ciągu roku od uzyskania godności protonotariusza przyjąć święcenia subdiakonatu pod karą nieważności przyjętego przywileju. Tamże, s. 26. Pius VII, chcąc m.in. usunąć dotychczasowe nadużycia dotyczące protonotariuszy *titularii*, ustanowił nowe normy dotyczące protonotariuszy w Konstytucji *Cum innumeri* z 5.12.1818 r. Szerzej w: D. Bouix, *Tractatus de Curia Romana* (Sectio V. De Protonotariis Apostolicis), Parisiis 1859, s. 676-693.

²⁶ G. Moroni, *Dizionario di erudizione...*, t. 56, s. 18.

²⁷ D. Macrus, *Hierolexicon sive sacrum...*, s. 555.

²⁸ *Sacra Rituum Congregatio* 17.06.1627 r.

²⁹ Pius X PP., Constitutio Apostolica *Sapienti Consilio*, ASS 41 (1908), s. 425-440.

³⁰ „*Suppresso collegio Praelatorum, qui dicuntur Abbreviatores maioris vel minoris residentiae, seu de parco maiori vel minori; quae ipsius erant munia in subscribendis apostolicis bullis transferuntur ad collegium Protonotariorum Apostolicorum, qui vocantur participantes de numero*”.

Protonotariusze niższego stopnia – *non participantes* również mogli używać *mantellum*, a także rokiety³¹, ale wyłącznie *extra Urbem*³². Nie wolno im jednak było używać pierścienia w trakcie celebracji³³. Wyprzedzali w precedencji kanoników (*canonicos cathedralis*)³⁴. W kościołach, w których nie było kolegium kanoników, mogli zasiadać w prezbiterium w szatach prałackich³⁵.

W kościele konstatynopolitańskim protonotariusz był pierwszym spośród duchowieństwa drugiego stopnia (*secundo ordine*)³⁶, ponieważ pełnił funkcję pierwszego sekretarza Patriarchy Konstantynopola³⁷. Do jego zadań należało między innymi egzaminowanie *lectores ecclesiae*, sporządzanie testamentów oraz wyzwalanie (*manumissio*) poddanych w zależność prywatnoprawną (*mancipium*)³⁸.

Protonotariusz apostolski mógł łączyć swoją godność z urzędem biskupim lub godnością kardynalską, jeśli jako protonotariusz został do niej podniesiony³⁹. W trakcie trwania synodu mógł na równi z wikariuszem generalnym zastępować nieobecnego biskupa⁴⁰. W razie potrzeby mógł także zostać ustanowiony sędzią synodalnym⁴¹. Protonotariuszami zostawali często krewni papieża lub synowie znaczących książąt. Papież mógł kreować protonotariusza kardynałem bez konieczności uprzedniego przejścia wszystkich stopni godności prałackich⁴².

Do czasu ostatniej reformy strojów prałackich na strój protonotariusza składały się następujące szaty: sutanna koloru fioletowego⁴³ (z trenem, o ile posiadał

Pkt. 5, 1° Cancellaria Apostolica, III. Officia, Constitutio Apostolica *Sapienti Consilio*, ASS 41 (1908), s. 437.

³¹ Sacra Rituum Congregatio 16.06.1626 r.

³² J. Hofmann, *Lexicon universale...*

³³ Sacra Rituum Congregatio 11.02.1624 r. Moroni twierdzi, że protonotariusze *extra numerum* mogli używać pierścienia podczas sprawowania Mszy św. Mógł to być pierścień *anulum gemmatum*, ale o prostej formie. G. Moroni, *Dizionario di erudizione...*, t. 56, s. 26.

³⁴ O ile nie byli zebrani na kapitule. Sacra Rituum Congregatio 12.05.1602 r. W kościołach parafialnych Rzymu i w innych poza Rzymem w precedencji znajdowali się za biskupami, a przed kanonikami. G.B. Sacchetti, *Privilegia prothonotariorum...*, s. 20.

³⁵ Tamże, s. 24.

³⁶ D. Macrus, *Hierolexicon sive sacrum...*, s. 555.

³⁷ Świadczy o tym m.in. list Theodore Zygomalasa z 1575 r. zaadresowany do prof. Martina Crusiusa, wykładowcy greckiej i łacińskiej literatury na Uniwersytecie w Tubingen. Zygomalas przedstawiał siebie jako Protonotariusza Wielkiego Kościoła w Konstantynopolu. F.R. Viscount de Chateaubriand, *Travels to Jerusalem and the Holy Land trough Egypt*, t. 1, London 1835, s. 19-20.

³⁸ D. Macrus, *Hierolexicon sive sacrum...*, s. 555. *Mancipium* powstawało na skutek popełnienia deliktu przez członka rodziny. *Pater familias* oddawał winowajcę pokrzywdzonemu na zasadzie odpowiedzialności, zwalniając się w ten sposób z obowiązku zapłaty grzywny. Osoba oddana a *mancipium* miała status zasadniczo równy niewolnikowi i mogła wyjść spod władzy jedynie przez *manumissio* lub remancypację. M. Kuryłowicz, A. Wiliński, *Rzymskie prawo prywatne. Zarys wykładu*, Warszawa 2008, s. 95-96.

³⁹ J. Riganti, *De Protonotariis Apostolicis...*, s. 80.

⁴⁰ B. Gavanto, *Episcopus institutus*, Ferrariae 1760, s. 24.

⁴¹ Tamże, s. 105.

⁴² Na 30 kardynałów promowanych przez Leona X 14 z nich było wcześniej protonotariuszami (w tym 3 bratanków papieża). *Protonotari apostolici* w: G. Moroni, *Dizionario di erudizione...*, t. 56, s. 4.

⁴³ Protonotariusze będący kanonikami mogli w kościele oraz w trakcie procesji używać fioletowej sutanny. A. Barbosa, *Tractatus de canonicis et dignitatibus*, Lugduni 1648, s. 105.

prawo noszenia mantoletu), fioletowy mantolet (za wyjątkiem protonotariuszy *honorarii*), rokieta (protonotariusze *honorarii* zakładali na rokiętę czarny mantolet⁴⁴), sutanna koloru czarnego z rubinowym obszyciem, pas jedwabny z pomponami, pończochy koloru fioletowego, kłamy na obuwiu oraz fioletowa fariola. Przysługiwało mu także prawo do używania ozdobnego pierścienia *annulum gemmatum* – zarówno w trakcie Mszy Świętych prywatnych, jak i świętych czynności⁴⁵. Krzyż pectoralny protonotariuszy zawieszany był na sznurze z czerwonego jedwabiu przeplatane złotem (protonotariusze *de numero*), z czerwonego jedwabiu (protonotariusze *supranumerarii*) lub z fioletowego jedwabiu (protonotariusze *ad instar*). Jeśli protonotariusz założył pectorał, nie krzyżował wtedy stuły, co było podyktowane szacunkiem do znaku krzyża.

W trakcie celebracji w *Capella Pontificia* oraz podczas procesji protonotariusze używali kapy (*cappa magna*)⁴⁶. Protonotariusze pierwszych trzech klas (*de numero*, *supranumerarii* i *ad instar*) mogli używać kapelusza zwykłego (*ordinario*) w kolorze amarantowym, natomiast protonotariusze *honorarii* używali kapelusza w kolorze czarnym⁴⁷. Protonotariusze pierwszych trzech klas mogli używać także kapelusza pontyfikalnego oraz mniej uroczystego (*semipontificale*)⁴⁸.

Normy współcześnie obowiązujące

Współcześnie rozróżnia się dwa rodzaje protonotariuszy: *de numero participantium* oraz *supra numerum*⁴⁹. Protonotariusze *de numero* są pracownikami Kurii Rzymskiej, a ich głównym zadaniem jest sprawowanie pieczy nad dokumentacją papieża i Stolicy Apostolskiej. Wchodzą oni w skład Famillii Papieskiej jako

⁴⁴ J.A. Nainfa, *Gli Abiti dei prelati della Chiesa cattolica*, Livorno 2007, s. 31.

⁴⁵ Istniały trzy rodzaje pierścieni: *pontificale* (tzw. *annulus cordis* – używany podczas celebracji Mszy św. pontyfikalnej), *gemmato* (tzw. *ordinario* – używany przez biskupów i prałatów) i *semplice* (używany jako pieczęć osobista, do tego typu pierścieni zaliczały się także pierścienie doktorskie nadane przez uniwersytety). Tamże, s. 59.

⁴⁶ G. Moroni, *Dizionario di erudizione...*, t. 56, s. 13.

⁴⁷ J.A. Nainfa, *Gli Abiti dei prelati...*, s. 44.

⁴⁸ Tamże, s. 46.

⁴⁹ Obok protonotariuszy *de numero participantium* wyróżniano protonotariuszy *extra collegium*, do których należały trzy grupy protonotariuszy: *supranumerarii*, *ad instar participantium* oraz *titulares seu honorarii*. Pierwszą grupę protonotariuszy stanowili kanonicy trzech bazylik patriarchalnych w Rzymie: Laterańskiej (na mocy Konstytucji Pawła III *Sanctissimus* z 22.12.1535 r.), św. Piotra (na mocy bulli Sykstusa IV *Licet ex debito* z 24.11.1476 r.) i Matki Bożej Większej (na mocy Konstytucji Grzegorza XVI *Neminem certe latet* z 8.02.1838 r.) oraz niektórych katedr. Do drugiej grupy należeli protonotariusze ustanowieni osobiście przez papieża, a do trzeciej wikariusze generalni i kapitulni należący do niektórych kapituł promowani przez nuncjuszy lub kapłani, którzy uzyskali tę godność na zasadzie specjalnego przywileju. *Protonotario Apostolico* w: L. Giambene, *Enciclopedia Italiana... Prothonotary Apostolic...* Podział protonotariuszy na *de facto* cztery grupy został wprowadzony przez papieża Piusa X w Motu Proprio *Inter Multiplices*, *De Protonotariis Apostolicis, Praelatis Urbanis et aliis, qui nonnullis privilegiis Praelatorum propriis fruuntur* (21.02.1905 r.), ASS 37 (1904-5), s. 491-512. Ostatecznie rodzaje protonotariuszy *non participantium* zostały zredukowane do jednego tylko rodzaju *supra numerum* przez papieża Pawła VI w art. 8 Motu Proprio *Pontificalis Domus* (28.03.1968 r.), AAS 60 (1968), s. 314.

najbliżsi współpracownicy papieża⁵⁰. Do ich kompetencji należy między innymi potwierdzenie autentyczności podpisu papieża, redagowanie dokumentów szczególnej wagi – ogłaszających dogmaty czy kanonizacje. Czuwają też nad zgodnością z protokołem konsystorza i konklawe. Przewodniczy im protonotariusz najstarszy nie wiekiem, a nominacją. Kolegium protonotariuszy *supra numerum* stanowią kanonicy prałaci trzech bazylik patriarchalnych (nominacja *ad vitam*), kapłani promowani do tej godności przez papieża na wniosek biskupa miejsca (nominacja *ad personam*) oraz niektórzy prałaci kanonicy katedralni między innymi takich stolic biskupich, jak: Mediolan, Bergamo, Genova, Wenecja, Udine, Treviso, Florencja, Neapol (nominacja *durante munere*)⁵¹.

Najnowszym dokumentem zawierającym normy regulujące między innymi kwestię ustanawiania protonotariuszy *supra numerum* jest *Instrukcja o nadaniu godności papieskich* promulgowana 13 maja 2001 roku⁵². Dokument ten stanowi, że protonotariuszem apostolskim *supra numerum* może zostać kapłan, który ukończył co najmniej 55 lat życia i 20 lat kapłaństwa. W dalszym ciągu obowiązuje zasada stopniowości godności papieskich⁵³ i jedynie w szczególnych przypadkach biskupi diecezjalni mogą złożyć prośbę o udzielenie godności protonotariusza apostolskiego dla konkretnego kapłana z pominięciem kolejnych stopni⁵⁴. Należy jednak zachować wymóg wieku oraz liczby lat kapłaństwa. Nieco inne zasady obowiązują w stosunku do kapłanów pracujących w służbie dyplomatycznej Stolicy Apostolskiej oraz pracowników Kurii Rzymskiej⁵⁵.

⁵⁰ Art. 7 § 1 Paulus VI PP. Motu Proprio *Pontificalis Domus* (28.03.1968 r.), AAS 60 (1968), s. 311-312.

⁵¹ *Annuario Pontificio* 2012, s. 1853. Zob. <http://www.iagi.info/araldica/ordini/famigliapontificia/famigl02.html> [dostęp: 01.03.2014].

⁵² *Istruzione sul conferimento di Onorificenze pontificie*, Segreteria di Stato Vaticana (13.05.2001 r.).

⁵³ Pierwszym stopniem godności papieskich jest Kapelan Jego Świątobliwości, który może zostać nadany kapłanowi, który ukończył 35 lat życia i min. 5 lat kapłaństwa. Drugim stopniem jest Prałat Jego Świątobliwości, który może zostać nadany kapłanowi, który ukończył 45 lat życia i min. 15 lat kapłaństwa. Trzecim najwyższym jest Protonotariusz Apostolski (wymóg wieku wskazany w tekście). Pomiędzy poszczególnymi stopniami godności należy zachować odstęp dziesięcioletni. W każdej diecezji liczba kapłanów obdarzonych godnościami papieskimi nie może przekraczać 10% ogólnej liczby duchowieństwa. Tamże.

⁵⁴ W każdym przypadku należy zachować następującą procedurę: biskup diecezjalny (lub wikariusz generalny posiadający autoryzację biskupa) składa wniosek o nadanie godności protonotariusza apostolskiego danemu kapłanowi. Do wniosku dołącza się *curriculum vitae* kandydata, w którym należy wyraźnie wskazać jego zasługi dla Kościoła. Wniosek oraz załączniki przesyła się do miejscowej Nuncjatury Apostolskiej, która po zaopatrzeniu dokumentacji w *nulla osta* przesyła ją do Sekretariatu Stanu Stolicy Apostolskiej. W przypadku duchownych kościołów wschodnich lub duchownych z terenów misyjnych dokumentacja zostaje wpieryw przesłana do odpowiednio: Kongregacji Kościołów Wschodnich lub Kongregacji Ewangelizacji Narodów, a następnie do Sekretariatu Stanu. Tamże.

⁵⁵ Dodatkowe wymogi dotyczą liczby lat przepracowanych odpowiednio w: służbie dyplomatycznej i Kurii Rzymskiej. Tamże.

W zakresie tytulatury istnieje niewielka różnica pomiędzy protonotariuszami: protonotariuszom *de numero* przysługuje tytuł *Molto Reverendo Monsignore*, a protonotariuszom *supra numerum* tytuł *Reverendo Monsignore*.

Protonotariusz apostolski *de numero* posiada przywilej uczestniczenia w celebracjach uroczystych, którym przewodniczy papież, a w trakcie których protonotariusz używa szat chórowych⁵⁶. Składają się na nie: fioletowa sutanna bez pelerynki, mantolet (płaszcz fioletowy)⁵⁷, rokieta⁵⁸ oraz fioletowy pas z frędzlami. Głowę nakrywa biretem koloru czarnego z czerwonym pomponem. W okolicznościach uroczystych poza celebracjami liturgicznymi protonotariusz używa czarnej sutanny z rubinowymi obszyciami również bez pelerynki. Używanie farioli jest dopuszczalne, ale nienakazane.

Protonotariusz apostolski *supra numerum* ma prawo do fioletowej sutanny (strój chórowy) lub sutanny koloru czarnego z obszyciem koloru rubinowego, jednakże w obu przypadkach bez pelerynki. Na sutannę zakłada pas jedwabny z frędzlami koloru fioletowego. Na sutannę fioletową może założyć niemarszczoną (*non crispatum*) komżę⁵⁹ zamiast rokiety, której nie wolno mu używać⁶⁰. Głowę nakrywa biretem koloru czarnego z czarnym pomponem⁶¹. Może także używać fioletowej farioli, choć podobnie jak w przypadku protonotariusza *de numero* nie jest ona nakazana.

Kwestie dyskusyjne

Sobór Watykański II w sposób wyraźny wskazał różnicę między innymi godności oraz obowiązków, jaka zachodzi pomiędzy biskupami i prezbiterami.

⁵⁶ Współczesne regulacje dotyczące stroju protonotariuszy apostolskich zawarte są w n. 1224 *Caeremoniale episcoporum. Ex decreto Sacrosancti Oecumenici Concilii Vaticani II instauratum auctoritate Ioannis Pauli II promulgatum*. Editio typica, reimpressio emandata, Città del Vaticano 2008. Tekst polski: *Ceremoniał liturgicznej posługi biskupów*, Katowice 2010, s. 259.

⁵⁷ Mantolet był używany jako symbol godności prałackiej stopnia wyższego. Nosili go jedynie ci prałaci, którzy piastowali najwyższe stanowiska w Kurii Rzymskiej (*Prelati di mantelletta*). Zaliczali się do nich m.in. protonotariusze apostolscy (*de numero, supra numerum* i *ad instar participantium*), Audytorzy Roty Rzymskiej, Referendarze Sygnatury i duchowni Kamery Apostolskiej. Protonotariusze *honorarii* nie posiadali tego przywileju. J.A. Nainfa, *Gli Abiti dei prelati...*, s. 36.

⁵⁸ Używanie rokiety było symbolem przynależności do kolegium prałackiego. Do czasu wydania przez papieża Piusa X Motu Proprio *Inter Multiplices* protonotariusze apostolscy *supra numerum* nie mogli używać rokiety. Na mocy wspomnianego dokumentu protonotariusze *supra numerum* mogli używać rokiety, na którą zakładali czarny mantolet. Zob. art. 16 i 19 Motu Proprio *Inter Multiplices*, De Protonotariis Apostolicis, Praelatis Urbanis et aliis, qui nonnullis privilegiis Praelatorum propriis fruuntur (21.02.1905 r.), ASS 37 (1904-5), s. 497-498. Wciąż jednak nie mogli używać swojego stroju prałackiego *in Urbe*. J.A. Nainfa, *Gli Abiti dei prelati...*, s. 32.

⁵⁹ N. 1224, pkt. a, *Caeremoniale episcoporum. Ex decreto Sacrosancti Oecumenici Concilii Vaticani II instauratum auctoritate Ioannis Pauli II promulgatum*. Editio typica, reimpressio emandata, Città del Vaticano 2008. Tekst polski: *Ceremoniał liturgicznej posługi...*, s. 259.

⁶⁰ Art. 19 *Secretaria Status seu Papalis, Instructio Ut Sive circa vestes, titulos et insignia generis Cardinalium, Episcoporum et Praelatorum ordine minorum*, AAS 61 (1969), s. 338.

⁶¹ Tamże.

Papież Paweł VI w Motu Proprio *Pontificalia insignia*⁶² w sposób jednoznaczny zniósł dotychczasowy przywilej używania oznak pontyfikalnych przez duchownych nieposiadających święceń biskupich. Prawo to przysługuje współcześnie wąskiej grupie enumeratywnie wskazanych prezbiterów. Należą do nich: Legaci Biskupa Rzymu, Opaci i Prałaci posiadający jurysdykcję nad terytorium wydzielonym z jakiegokolwiek diecezji, Administratorzy Apostolscy ustanowieni na stałe, Opaci rządzący od momentu uzyskania błogosławieństwa⁶³. Przywilej używania oznak pontyfikalnych za wyjątkiem katedry i pastorału przysługuje także Administratorom Apostolskim ustanowionym tymczasowo oraz Wikariuszom i Prefektom Apostolskim⁶⁴. W obecnej praktyce Stolicy Apostolskiej Legaci Biskupa Rzymu, Administratorzy i Prefekci Apostolscy zasadniczo wraz z nominacją wynoszeni są do godności biskupiej, o ile jeszcze jej nie posiadają. Oznacza to, że prawo używania insygniów pontyfikalnych przez prezbiterów przysługuje jedynie opatom nieposiadającym święceń biskupich. W stosunku do pozostałych prezbiterów przywilej ten został definitywnie zniesiony⁶⁵. Powyższe ustalenia miały na celu przywrócenie właściwego znaczenia i jedności wskazanym znakom⁶⁶.

Używanie obecnie przez prezbiterów oznak pontyfikalnych takich jak krzyż pektoralny, mitra czy pastorał może budzić uzasadniony niepokój⁶⁷. Noszenie wymienionych pontyfikałów przez prezbiterów w sposób nieuprawniony mogłoby zostać na gruncie prawa kanonicznego zakwalifikowane jako wystąpienie przeciwko jedności Kościoła lub dyscyplinie kościelnej⁶⁸. Ponadto stwierdzone

⁶² Paulus VI PP., Motu Proprio *Pontificalia Insignia*, AAS 60 (1968), s. 374-377.

⁶³ Art. 1 Motu Proprio *Pontificalia Insignia*, AAS 60 (1968), s. 376.

⁶⁴ Tamże.

⁶⁵ Art. 7 Motu Proprio *Pontificalia Insignia*, AAS 60 (1968), s. 377.

⁶⁶ „Uwzględniając zarówno nowe postanowienia Powszechnego Soboru, jak i wyłożone przez Nas zasady co do przestrzegania autentyczności znaków w sprawowaniu liturgii – prałatom, którzy zostaną mianowani w przyszłości, oprócz wymienionych w nn. 1 i 2 nie będzie przysługiwało używanie odznak pontyfikalnych”. Art. 6 Motu Proprio *Pontificalia Insignia*, AAS 60 (1968), s. 377. Tłumaczenie polskie za: *Posoborowe Prawodawstwo Kościelne*, Warszawa 1969, t. II, z. 1, s. 332-338.

⁶⁷ Konstytucja o Liturgii zaleca, aby „aby noszenie odznak pontyfikalnych było zastrzeżone dla tych duchownych, którzy otrzymali święcenia biskupie lub posiadają jakąś szczególną jurysdykcję”. KL 130. Używanie oznak pontyfikalnych przez osoby nieuprawnione może wprowadzać wiernych w błąd odnośnie do tożsamości tej osoby. Tego typu zachowanie wydaje się także przeczyć soborowej zasadzie prostoty i jasności znaku: „Obrzędy niech się odznaczają szlachetną prostotą, niech będą krótkie i jasne, wolne od niepotrzebnych powtórzeń i dostosowane do pojętności wiernych, tak aby na ogół nie wymagały wielu objaśnień” (KL 34). Kongregacja Kultu Bożego i Dyscypliny Sakramentów 16.07.1997 wydała *notificatio*, w którym odpowiada na wątpliwość dotyczącą noszenia przez biskupów krzyża pektoralnego na ornacie. Zwyczaj ten, przejęty z rytu ambrozjańskiego lub kościołów wschodnich, jest dopuszczalny szczególnie z tego względu, aby wyróżnić osobę biskupa spośród grona prezbiterów-koncelebransów. *Notitiae*, 372-374, 1997, s. 280. Z wypowiedzi kongregacji można wywnioskować, że używanie przez protonotariuszy apostolskich krzyża pektoralnego w trakcie celebracji liturgicznych w podany wyżej sposób wprowadza w błąd odnośnie do tożsamości osoby.

⁶⁸ Może to nastąpić, jeśli dopuszczający się naruszenia ustawy kościelnej lub nakazu czyni to na skutek winy umyślnej lub nieumyślnej (CIC, can. 1321 § 1). Jeśli kapłan w sposób nieuprawniony używa oznak pontyfikalnych, można się zastanowić, czy czyn ten nie spełnia przesłanki do

nadużycie przywileju przez kapłana stanowi podstawę do pozbawienia go przywileju⁶⁹. Można założyć hipotetyczną sytuację, w której papież osobiście podnosi kapłana do godności protonotariusza *supra numerum* i udziela mu przywileju noszenia szat pontyfikalnych. Zważywszy jednak na fakt, iż prawodawca kościelny zawsze postępuje zgodnie z ustanowioną przez Świętego Tomasza z Akwinu zasadą racjonalności stanowienia prawa⁷⁰, wydaje się to mało prawdopodobne. Powyższe zagadnienie nabiera szczególnego znaczenia w kontekście Adhortacji *Sacramentum Caritatis* papieża Benedykta XVI, w której papież zwrócił uwagę na kwestię znajomości i przestrzegania norm liturgicznych przez duchownych wszystkich stopni, co przekłada się na jakość *ars celebrandi*⁷¹. Wszelkie uchybienia w tej materii mogą prowadzić do przesadnego wyakcentowania relacji horyzontalnej w liturgii i osłabienia relacji wertykalnej⁷². Efektem tego może być niepotrzebne skupianie się na osobie celebransa i jego cechach osobistych zamiast na sprawowanym misterium⁷³. Odznaki pontyfikalne, które nie wskazują wiernym osoby biskupa, lecz pełnią jedynie funkcję szczególnego rodzaju wyróżnienia dla prezbitera, mijają się raczej z celem⁷⁴. Należy bowiem pamiętać, że używanie

---

ukarania go karą surowszą (CIC, can. 1326 § 1¹⁰). Jeśli kapłan wbrew treści dekretu, jaki otrzymał, używa pontyfikalii, okazuje w ten sposób nieposłuszeństwo względem Stolicy Apostolskiej, która wydała kategoryczny zakaz w tej materii. W świetle norm prawa kanonicznego karnego powinien zostać ukarany *iusta poena*. Używanie oznak pontyfikalnych przez protonotariusza *supra numerum* może wprowadzać w błąd co do jego tożsamości. Wierni mogą mylnie postrzegać osobę protonotariusza jako biskupa, co w określonych sytuacjach mogłoby nosić znamiona przestępstwa uzurpacji urzędu kościelnego (CIC, can. 1381 § 1). Powstaje także *dubium* dotyczące sprawowania liturgii przez protonotariusza *supra numerum* noszącego oznaki pontyfikalne niezgodnie z prawem. Czyn taki mógłby stanowić przestępstwo sankcjonowane przez prawo kanoniczne (zob. CIC, can. 1384). W niektórych przypadkach używanie oznak pontyfikalnych może nastąpić na wyrażone polecenie biskupa diecezjalnego. Należałoby zastanowić się, czy biskup diecezjalny posiada prerogatywy do stanowienia norm kościelnych *contra legem*. Wydaje się, że w rozpatrywanym przypadku należałoby odwołać się raczej do treści kanonu 392: „§ 1. Ponieważ biskup winien mieć staranie o jedność całego Kościoła, jest obowiązany dbać o utrzymanie karności wspólnej całemu Kościołowi i dlatego winien domagać się przestrzegania wszystkich przepisów kościelnych. § 2. Ma czuwać nad tym, by do dyscypliny kościelnej nie wkradły się nadużycia, zwłaszcza w zakresie posługi słowa, sprawowania sakramentów i sakramentaliów, kultu Boga i świętych, jak również zarządzania dobrami”. Nuncjatura Apostolska w Polsce jednoznacznie orzeka, że biskup diecezjalny nie może udzielać pozwolenia na używanie insygniów biskupich przez prezbiterów, gdyż to należy do wyłącznej kompetencji władzy najwyższej w Kościele. Pismo Nuncjatury Apostolskiej w Polsce z 2.06.2009 r., N. 14.843/09, w: archiwum autora.

⁶⁹ Zasada ta została zaczerpnięta z Dekretu Gracjana oraz Dekretaliów. Nadużycie przywileju musi być ciężkie (w znaczeniu subiektywnym i obiektywnym), natomiast nadużycie *per se* stanowi podstawę do upomnienia przez kompetentną władzę kościelną. J. Krukowski, R. Sobański, *Komentarz do Kodeksu Prawa Kanonicznego*, t. 1, Poznań 2003, s. 148.

⁷⁰ *Lex est: „quae nihil est aliud quam quaedam rationis ordinatio ad bonum commune, ab eo qui curam communitatis habet, promulgata”*, Aquinas, *Summa Theologiae* (a), 1.2, q. 90, a. 4. Tekst polski w: Tomasz z Akwinu, *Suma Teologiczna*, t. 13 Prawo, Londyn 1975, s. 8.

⁷¹ Benedykt XVI, Adhortacja apostolska *Sacramentum Caritatis*, nr 38-39.

⁷² K. Lijka, *Sztuka celebrowania liturgii*, *Studia Gnesnensia* 25 (2011), s. 234.

⁷³ Tamże.

⁷⁴ „Szata liturgiczna, którą kapłan nosi w czasie celebracji Eucharystii, ma pokazać przede wszystkim, że nie jest on tu obecny jako osoba prywatna, ale że znajduje się tu w zastępstwie kogoś

bogato zdobionych szat pontyfikalnych przez duchownych – oprócz ukazywania królewskiej obecności Chrystusa w tajemnicy kultu – nosiło także pewne cechy przejęte z dworskiego życia świeckiego⁷⁵. Wydaje się, że dalsze kulturowanie tego stylu przez duchownych mogłoby raczej nosić znamiona pewnej egzaltacji niekoniecznie mającej związek ze wspomnianą ars celebrandi⁷⁶. Jest to szczególnie widoczne, jeśli weźmie się pod uwagę symbolikę szat oraz insygniów biskupich⁷⁷.

Prowadząc rozważania dotyczące używania insygniów pontyfikalnych przez duchownych nieposiadających sakry biskupiej, warto odnieść się także do prac redakcyjnych nad księgą *Caeremoniale Episcoporum*. Propozycje wnoszone przez konsultorów Rady do Spraw Wykonywania Postanowień Konstytucji o Liturgii pozwalają na pełniejsze odczytanie idei, którymi kierowali się redaktorzy tej księgi⁷⁸. Jeden z postulatów stanowił, że insygnia pontyfikalne stosowane w trakcie liturgii przysługują wyłącznie biskupom⁷⁹ oraz osobom uczestniczącym we władzy biskupiej lub posiadającym stosowną jurysdykcję⁸⁰. Sakramentalny oraz jurysdykcyjny charakter sakry biskupiej wyraża pastorał oraz pierścień (podobnie jest w przypadku benedykcji opata)⁸¹. Przywilej używania pierścienia, pektorału oraz mitry powinien przysługiwać wyłącznie biskupom oraz duchownym posiadającym szczególną jurysdykcję terytorialną (opat, prefekt apostolski i prałat niezależny)⁸². Uporządkowując kwestię używania symboli pontyfikalnych przez duchownych, należy wziąć pod uwagę charakter tych symboli, to znaczy, czy

---

innego – Chrystusa. Zniknąć musi wszystko to, co czysto prywatne i indywidualne, aby można było stworzyć przestrzeń Chrystusowi: «Teraz zaś już nie ja żyję, lecz żyje we mnie Chrystus» – słowa te, za pomocą których św. Paweł wyraża nowy stan człowieka ochrzczonego poprzez osobiste doświadczenie Chrystusa (Ga 2,20), posiadają szczególną wagę dla celebrującego kapłana. Nie on jest tu ważny, lecz Chrystus. To nie siebie kapłan udziela ludziom, lecz Jego». J. Ratzinger, *Duch liturgii*, Poznań 2002, s. 191.

⁷⁵ Zob. J. Woźniakowski, *Zapiski na marginesach*, „Znak” 11 (1964), s. 1418. Autor pisze m.in.: „Moim zdaniem (...) pontificalia w dzisiejszej swojej postaci nie tylko nic nie mówią wielu współczesnym wiernym, nie tylko wywołują ich zakłopotanie lub niekiedy chyba zgorszenie, ale jak sądzę absolutnie się nie nadają, by wyrazić to, co wyrazić zamierzają”.

⁷⁶ Liturgia Eucharystii sprawowana jest przez kapłana *in persona Christi* oraz *in persona Ecclesiae*. Ścisłe zachowywanie przepisów liturgicznych stanowi emanację właściwej świadomości tożsamości kapłańskiej, chrystocentrycznej i eklezjalnej. Wszelkie uchybienia w tej materii powodują, że siłą się na oryginalność celebrans przysłania swoją osobą Chrystusa. W. Pałęcki, *Ars celebrandi et praesidendi liturgii wyrazem wiary celebransa i wspólnoty*, s. 1. Źródło: www.msf.opoka.org.pl/doc/ars_celebrandi_sztuka_przewodniczenia.pdf [dostęp: 01.03.2014].

⁷⁷ Szerzej na ten temat: M. Majewski, *Symbolika szat i insygniów biskupa*, Anamnesis 2011, nr 65, s. 65-86.

⁷⁸ Zanim poniższe postulaty zostały uwzględnione w nowym wydaniu *Caeremoniale Episcoporum* zawarto jest w Motu Proprio Pawła VI *Pontificalia Insignia* oraz Instrukcji Świętej Kongregacji Obrzędów *Pontificales Ritus*. J. Stefański, *Odnowa liturgii trwa*, Włocławek 2008, s. 284-289.

⁷⁹ Wynika to wprost z postanowień Soboru Watykańskiego II. Zob. KL 130.

⁸⁰ Opinia A.G. Martimort za: J. Stefański, *Odnowa liturgii...*, s. 271.

⁸¹ Opinia S. Famoso za: tamże, s. 271-272.

⁸² Opinia P. Journel za: tamże, s. 272.

związane są z władzą jurysdykcyjną (na przykład pastorał), czy z samą sakrą biskupią (mitra, pierścień)⁸³.

W tradycji Kościoła godność protonotariusza apostolskiego związana była z prawem do używania białej mitry, co do dzisiaj stanowi szczególny element wyróżniający protonotariusza apostolskiego spośród grona prezbiterów⁸⁴. W Kościele polskim przyjęła się nawet zwyczajowa nazwa protonotariuszy apostolskich – infułat od rodzaju nakrycia głowy. Przywilej ten przywiązany był do miejsca, urzędu lub konkretnej osoby⁸⁵. Zwyczaj ten kultywowany był w tradycji kościelnej aż do soboru watykańskiego II i został ostatecznie zniesiony na mocy Motu Proprio papieża Pawła VI⁸⁶. Potwierdzone zostało to przez Świętą Kongregację Obrzędów w instrukcji *O uproszczeniu obrzędów i oznak biskupich*⁸⁷: „Wszystko to, co w tej instrukcji zostało powiedziane o przywróceniu większej prostoty szat, oznak i obrzędów pontyfikalnych, a także o niektórych zmianach i opuszczeniach, odpowiednio dostosowane, odnosi się również do prałatów i duchownych nieobdarzonych godnością biskupią, którym przysługują jednak, bądź to z prawa, bądź z przywileju, pewne oznaki pontyfikalne”⁸⁸. Dalsze regulacje dotyczące szat pontyfikalnych zostały zawarte w Instrukcji *Ut Sive*⁸⁹ oraz Okólniku *Per Instructionem*⁹⁰.

W dekrete papieskim, na mocy którego kapłan wynoszony jest do godności protonotariusza apostolskiego *supra numerum*, zawarta jest następująca treść: „(...) *Tibi ideo privilegia, honores, praerogativas concedimus, quae ex instructione «Ut Sive» Secretariae Status seu Papalis cum hac dignitate sunt coniuncta, mandantes vero, ut solitum praestes ius iurandum*”. Oznacza to, że poza szatami, które zostały wymienione w instrukcji, nie przysługują żadne inne przywileje. Jeśli do dekretu dołączany jest jakiś dokument zawierający szczegółowe wskazania, nie ma on mocy przywileju papieskiego, lecz stanowi zwykły instruktaż. Powstaje *dubium*, czy w Polsce obowiązuje nieznan przywilej udzielony na przykład na mocy indultu i czy może on być niezgodny z prawem powszechnym. Wydaje się, że każdorazowe udzielenie przywileju osobistego wymaga wydania odrębnego

⁸³ Opinia T. Schnitzler – zdaniem Schnitzlera, krzyż pektoralny mogą nosić nie tylko biskupi, lecz także osoby pełniące ważny urząd kościelny – za: tamże, s. 272-273.

⁸⁴ Oprócz infuły przysługiwały infułatom następujące elementy stroju biskupiego: pastorał, gremiał, dalmatyka, tunicella, rękawiczki, pończochy i sandały. M. Nowodworski, *Encyklopedia Kościelna*, t. 8, Warszawa 1876, s. 119.

⁸⁵ Przywilej przypisany do miejsca (np. kościoła) lub urzędu oznaczał, że każdy, kto zostawał przełożonym takiego kościoła lub obejmował urząd, uzyskiwał prawo do używania pontyfikałów. Przywilej osobisty dotyczył konkretnej osoby i miał charakter dożywotni. Tamże, s. 120-121.

⁸⁶ Paulus VI PP., Motu Proprio *Pontificalia Insignia*, AAS 60 (1968), s. 374-377.

⁸⁷ Sacra Congregatio Rituum, *Instructio Pontificales Ritus*, De ritibus et insignibus pontificali-bus simplicioribus reddendis, AAS 60 (1968), s. 406-412.

⁸⁸ Tekst polski w: Wiadomości Diecezjalne. Organ urzędowy Kurii Diecezjalnej w Katowicach 37 (1969), s. 78-81.

⁸⁹ Secretaria Status seu Papalis, *Instructio Ut Sive circa vestes, titulos et insignia generis Cardinalium, Episcoporum et Praelatorum ordine minorum*, AAS 61 (1969), s. 334-340.

⁹⁰ Sacra Congregatio pro Clericis, *Litterae Circulares Per Instructionem De reformatione vestium choralium*, AAS 63 (1971), s. 314-315.

dokumentu⁹¹. Można więc wysnuć konkluzję, że używanie obecnie przez protonotariuszy insygniów biskupich nie jest zgodne z prawem⁹².

Odnośnie przywileju używania insygniów biskupich przez protonotariuszy *supra numerum* Nuncjatura Apostolska w Polsce odsyła do obowiązującego prawodawstwa⁹³ i ewentualnych przywilejów osobistych oraz prawa zwyczajowego⁹⁴. W trosce o jedność znaku⁹⁵ i dyscyplinę kościelną należałoby przeprowadzić pogłębione badania na ten temat. Mając na uwadze nr 7 Motu Proprio *Pontificalia Insignia*⁹⁶, należy się zastanowić, czy zakaz ustanowiony przez najwyższą władzę w Kościele objął także prawo zwyczajowe. Kodeks Prawa Kanonicznego w kan. 4 stanowi, że „Prawa nabyte oraz przywileje udzielone dotychczas przez Stolicę

⁹¹ Przywilej stanowi akt partykularny udzielający łaski za pośrednictwem wydanego aktu administracyjnego. Organem kompetentnym jest organ władzy ustawodawczej lub władzy wykonawczej, o ile wchodzi to w zakres jego kompetencji. Nabycie przywileju może także nastąpić na mocy stuletniego lub niepamiętnego przywileju. J. Krukowski, R. Sobański, *Komentarz do Kodeksu...*, s. 140. W odniesieniu do rozważanego zagadnienia należy zauważyć, że według prawa dekretalowego przywilej osobowy podąża za osobą i wraz z nią wygasa. Łaska udzielona danej osobie nie przechodzi na prawnych spadkobierców, co oznacza, że istnienie przywileju związane jest z istnieniem podmiotu obdarowanego. G. Dzierżon, *Natura przywilejów osobowych i rzeczowych* (kan. 78 §§ 1-3 KPK), Seminare 31/2012, s. 28-29. Stąd wydaje się, że w kontekście używania przez protonotariuszy apostolskich szat pontyfikalnych należy mówić o zwyczaju. Nie można bowiem wskazać w treści dekretu nominacyjnego elementów, które przemawiałyby za tym, że został każdorazowo udzielony przywilej w tej materii.

⁹² W powyższym kontekście warto za K. Lijką przywołać słowa papieża Jana Pawła II z listu o tajemnicy i kulcie Eucharystii, dotyczące swoistej manieri niektórych duchownych, traktujących liturgię jako swoją własność: „(...) nieliczenie się z przepisami liturgicznymi musi być odbierane jako brak poszanowania dla Eucharystii – podyktowany może indywidualizmem, a może bezkrytycznym stosunkiem do lansowanych opinii, a może jakimś brakiem ducha wiary (...)”. K. Lijka, *Sztuka celebrowania liturgii...*, s. 228.

⁹³ „(...) nowy kodeks może być pojmowany jako wielki pas transmisyjny przenoszący na język kanonistyczny tę doktrynę, mianowicie soborową eklezjologię. (...) Aby zaś wszyscy te przepisy mogli poznać i zrozumieć, zanim zostaną wprowadzone w życie, postanawiamy i nakazujemy, aby one moc obowiązującą otrzymały od pierwszego dnia Adwentu 1983 r. Bez względu na jakiegokolwiek przeciwne zarządzenia, postanowienia, przywileje, nawet wymagające specjalnej i osobnej wzmianki, jak również na przeciwne zwyczaje.” Ioannes Paulus II PP., *Constitutio Apostolica Sacrae Disciplinae Leges*, AAS 75 (1983), s. VII-XIV. Tekst polski: *Kodeks Prawa Kanonicznego*, Warszawa 1983, s. 7-17. Z powyższego tekstu wynika, że obowiązujący kodeks prawa kanonicznego stanowi swoiste przełożenie nauki *Vaticanum Secundum* na język prawniczy. Można więc postawić tezę, że w kontekście soborowej nauki o osobie biskupa prawo do używania odznak pontyfikalnych przez prezbiterów na podstawie dotychczasowych przywilejów zostało uchylone. Tego rodzaju stanowisko zaprezentował w swoim komentarzu Stanisław Hartlieb: „Z dniem 8 września 1968 r. weszło w życie zarządzenie Ojca św., Pawła VI, ograniczające używanie insygniów biskupich przez kapłanów nie będących biskupami. Jednym z motywów skłaniających do takiej decyzji jest troska o prostotę w sprawowaniu obrzędów liturgicznych, zalecana przez KL w nrze 34 oraz 33. Równocześnie Papież, uzasadniając swoje zarządzenie, powołuje się na fakt, że insygnia te oznaczają od wieków godność i władzę biskupów. A Sobór Watykański II tę godność jeszcze więcej uwypuklił i jaśniej wskazał różnicę istniejącą między biskupami i kapłanami.” S. Hartlieb, *Biuletyn Odnowy Liturgii*, *Collectanea Theologica* 39, 1 (1969), s. 89.

⁹⁴ Pismo Nuncjatury Apostolskiej w Polsce z 2.06.2009 r., N. 14.843/09. w: archiwum autora.

⁹⁵ Odznaki pontyfikalne związane są z zasady z osobą biskupa oraz w szczególnych przypadkach z kapłanami posiadającymi szczególną jurysdykcję. Zob. KL 130.

⁹⁶ Paulus VI PP., *Motu Proprio Pontificalia Insignia*, AAS 60 (1968), s. 374-377.

Apostolską osobom fizycznym lub prawnym, a będące w użyciu i nie odwołane, pozostają nienaruszone, chyba że kanony tego Kodeksu wyraźnie je odwołują⁹⁷. Wydaje się, że powyższą normę należy odnieść do osób posiadających dany przywilej w momencie wejścia w życie Kodeksu oraz do osób prawnych takich jak na przykład uprzywilejowane kościoły obdarzone danym przywilejem. Jeżeli przyjmie się, że używanie szat pontyfikalnych przez protonotariuszy apostolskich jest zwyczajem, to należałoby się zastanowić, czy nie został on już odwołany przez przeciwny zwyczaj lub ustawę⁹⁸. W przeciwnym razie ze względu na fakt, iż zwyczaj ten spełnia przesłanki ważności pomimo ewentualnego zaistnienia sprzeczności z ustawą kościelną (*contra legem*)⁹⁹, należałoby uznać, że używanie szat pontyfikalnych przez protonotariuszy apostolskich jest dopuszczalne¹⁰⁰.

Zakończenie

Zagadnienie dotyczące szat oraz pontyfikalii używanych przez protonotariuszy apostolskich stanowi interesujący przedmiot badawczy. Bez wątpienia intencją autora nie jest postawienie kategoriycznych wniosków, lecz jedynie zachęta do dyskusji nad niniejszym tematem. Praktyka, jaka ma miejsce w polskim Kościele, wskazuje na zróżnicowane rozumienie przywilejów przysługujących protonotariuszom apostolskim. Wprowadzenie historyczne pozwala na lepsze osadzenie tematu, natomiast przedstawienie obowiązujących przepisów umożliwi dokonanie odpowiedniej interpretacji stanu faktycznego. Godność protonotariusza apostolskiego stanowi obecnie wyjątkowe wyróżnienie dla kapłanów. Wyjątkowość wynika przede wszystkim z tego faktu, iż duchowni obdarzeni tym zaszczytem zamykają niejako wielowiekową tradycję Kościoła. Prawdopodobnie w wyniku reformy dokonanej w tej materii przez papieża Franciszka pozostawiona zostanie

⁹⁷ Należy podkreślić, że stałość przywileju nie oznacza „trwania ponadczasowego” i nie stanowi istotnego elementu instytucji przywileju. Wyraża się to zresztą w brzmieniu normy zawartej w CIC, can. 78: „*nisi contrarium probetur*”. Dyspozycja ta posiada bowiem charakter domniemania *iuris tantum*. G. Dzierżon, *Natura przywilejów...*, s. 26.

⁹⁸ Zob. CIC, can. 28.

⁹⁹ Zwyczaj *contra legem* musi być stuletni lub niepamiętny. CIC, can. 26.

¹⁰⁰ „Zwyczaje prawne powszechne i partykularne, które nie sprzeciwiają się przepisom Kodeksu, obowiązują nadal, jeśli uzyskały moc prawa pod rządami dotychczasowego ustawodawstwa”. Komentarz do kan. 5 § 2 w: *Kodeks Prawa Kanonicznego. Komentarz*, Kraków 2011, s. 69. Ustawa powszechna nie znosi zwyczajów partykularnych, które mogą zostać zniesione jedynie na mocy ustawy partykularnej. T. Pawluk, *Prawo kanoniczne według kodeksu Jana Pawła II*, t. 1, Olsztyn 2002, s. 225. Można na tej podstawie wnioskować, że przywilej noszenia szat pontyfikalnych przez protonotariuszy apostolskich w Polsce zachowuje w dalszym ciągu swoją moc prawną. Nie można jednak przyjmować, że ustawodawca kościelny zna zwyczaje partykularne. Z tego powodu ustawa powszechna odwołuje zwyczaje partykularne tylko wtedy, gdy o nich wyraźnie wspomina. Zwyczaje stuletnie oraz niepamiętne zostają zniesione wyłącznie w przypadku, gdy ustawa wyraźnie o nich wspomina lub zostaną objęte klauzulą uznającą je za nierozumne. J. Krukowski, R. Sobański, *Komentarz do Kodeksu...*, s. 86. Należałoby zadać pytanie, czy używanie szat pontyfikalnych przez prezbitera w przypadku, gdy zachowanie to wprowadza w błąd co do tożsamości osoby lub stoi w sprzeczności z nauką soborową dotyczącą osoby biskupa, można uznać w dalszym ciągu za rozumne.

godność protonotariuszy apostolskich *de numero*, choć trudno o tym wnioskować, opierając się na skąpych informacjach medialnych. Abstrahując od spekulacji w tym temacie, należałoby w sposób jednoznaczny określić, jakie uprawnienia przysługują w zakresie stosowania szat i pontyfikaliów aktualnych protonotariuszy apostolskich. Niniejszy artykuł może stanowić punkt wyjścia do przeprowadzenia pogłębionych badań nad tym zagadnieniem lub stanowić przyczynek do dyskusji naukowej w gronie ekspertów z zakresu liturgiki i prawa kanonicznego.

Słowa kluczowe: protonotariusz apostolski, insygnia biskupie, ustrój hierarchiczny
Keywords: protonotary apostolic, episcopal insignia, hierarchical order